

RAPPORTAGE

Adviescommissie Funerair Erfgoed

SCHIERMONNIKOOG



Dhr. L.K. Swart, portefeuillehouder en voorzitter
Dhr. S. Dijs, projectleider
Dhr. T. Jongsma, streekarchivaris
Dhr. P.J. Teensma, Cultuur Historische Vereniging 't Heer en Feer
Mw. J. Frijters, administratief beheer begraafplaats
Dhr. L. Bok, Bureau Funeraire Adviezen

In opdracht van de gemeente Schiermonnikoog, april 2008

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	3
1. FUNERAIR ERFGOED OP SCHIERMONNIKOOG.....	4
1.1 GESCHIEDENIS KERKHOF	4
1.2 KARAKTER	9
1.3 JURIDISCH	11
1.4 GEBRUIK BEGRAAFPLAATS	11
2. EERSTE INVENTARISATIE 'T HEER EN FEER.....	13
2.1 DE GROSLIJST	13
3. TE HANTEREN CRITERIA.....	18
3.1 WAARDERING VAN DE CRITERIA	20
3.2 VOORLICHTING AAN BEVOLKING	20
4. VOOR TE DRAGEN GRAFMONUMENTEN.....	21
5. PUNTEN VOOR BELEIDSKADER.....	24
5.1 GRAFMONUMENTEN OP GRAF WAAROP NOG RECHTEN RUSTEN.....	24
5.2 GRAFMONUMENTEN OP GRAF WAAROP GEEN RECHTEN MEER RUSTEN	24
5.3 VERDERE BESCHERMING.....	25
5.4 INDIEN GERUIMD MOET WORDEN	25
5.5 URNENMUUR.....	25
6. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN	27
6.1 AANBEVELINGEN	27
7. LITERATUUR EN BRONNEN	29
7.1 LITERATUUR.....	29
7.2 BRONNEN	29
7.3 FOTO- EN ARCHIEFMATERIAAL	29
BIJLAGE 1 – GESTELDE VRAGEN OP VOORLICHTINGSAVOND	30
BIJLAGE 2 – OVERZICHT VAN AAN TE WIJZEN GRAFMONUMENTEN.....	34
BIJLAGE 3 – FOTO'S VAN AAN TE WIJZEN GRAFMONUMENTEN	38

Inleiding

De gemeente Schiermonnikoog kent twee begraafplaatsen. Eén bijzondere begraafplaats, “Vredenhof” genaamd, en een gemeentelijke. Deze gemeentelijke begraafplaats is gelegen rondom de Got Tjark in het centrum van het dorp.

Op deze begraafplaats wordt al enkele eeuwen begraven. Het beeld dat de huidige begraafplaats uitstraalt is die van een gemiddeld dorpskerkhof. Er staan nog veel 19^{de}-eeuwse grafmonumenten, maar het beeld veranderd langzaam door toepassing van moderne grafstenen, vaak van glimmend graniet.

Met het oog op het behoud van waardevolle grafmonumenten is in de laatste gemeentelijke verordening op het beheer en gebruik van de gemeentelijke begraafplaats, vastgesteld op 11 september 2007, hiertoe een artikel opgenomen. Dit artikel luidt als volgt:

Artikel 20:

Lid 1. Het college houdt een lijst bij van graven die van historische betekenis zijn of waarvan de grafbedekking een opvallende kwaliteit heeft.

Lid 2. Alvorens tot ruiming van graven wordt overgegaan, onderzoekt het college of er graven zijn die in aanmerking komen om op de lijst te worden bijgeschreven.

Lid 3. De gemeenteraad beslist over het ruimen van graven en het verwijderen van grafbedekkingen die op de in het eerste lid bedoelde lijst staan.

Naar aanleiding van dit artikel is een Commissie Funerair Erfgoed in het leven geroepen die de volgende opdracht heeft meegekregen:

- Ontwikkelen van criteria waaraan graven c.q. grafmonumenten dienen te voldoen om in aanmerking te komen voor plaatsing op de lijst zoals bedoeld in artikel 20 van de verordening;
- Voordragen van graven en grafmonumenten die een plaats moeten krijgen op de lijst;
- Het opstellen van een beleidskader voor de instandhouding en eventuele restauratie van de grafmonumenten die op de lijst zijn geplaatst.

De commissie heeft daarnaast zich de taak toegemeten de bevolking op juiste wijze te informeren over de omgang met de begraafplaats en de begraafplaats op dusdanige wijze te presenteren dat deze ook interessant is voor de bezoekers.

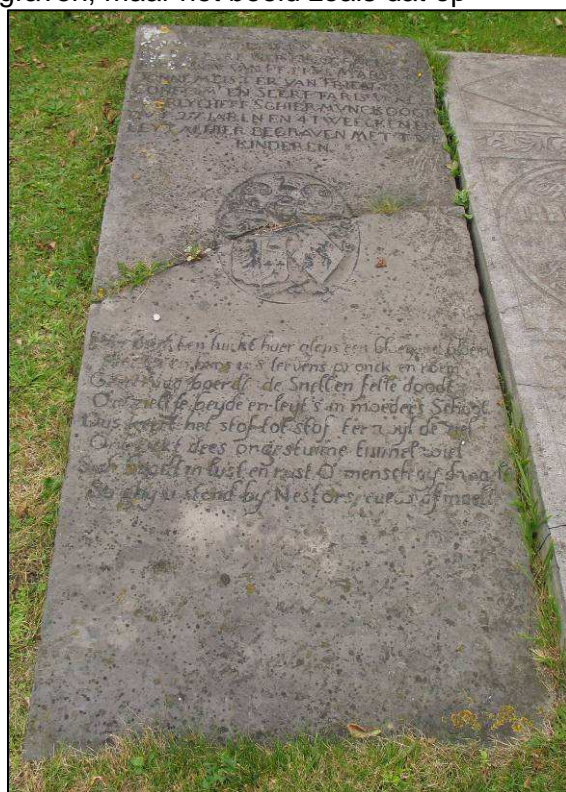
In dit rapport vindt u de bevindingen en aanbevelingen van de commissie.

1. Funerair erfgoed op Schiermonnikoog

Schiermonnikoog begroef haar doden al vroeg bij een kapel van een uithof van het cisterciënzer klooster Klaarkamp op het eiland. Deze oorspronkelijk meer westelijk gelegen nederzetting werd begin 18de eeuw overspoeld door de zee. Meer oostelijk werd daarna op de huidige plaats een nieuw dorp gebouwd dat de naam Oosterburen kreeg, maar inmiddels de naam Schiermonnikoog draagt.

In 1762 werd in het dorp een Nederlands-hervormde kerk gebouwd die in 1866 werd vervangen door de huidige zaalkerk. In 1908 werd de torenopbouw met naaldspits toegevoegd. Vanaf het begin is rond de kerk begraven, maar het beeld zoals dat op

Ameland of Terschelling gevonden kan worden is hier niet (meer) aanwezig. De 16^{de}- en 17^{de}-eeuwse stoeppalen en zerken die zo typerend zijn voor de Waddeneilanden zijn mogelijk bij de overspoeling van het dorp verdwenen. Het oudste grafmonument dat nu nog voorkomt op het kerkhof dateert uit het midden van de 17^{de} eeuw. Deze zerk is echter via een omzwerving op het eiland in 1925 gevonden bij de openbare school. Daar diende de steen als stoep. Na de vondst is de steen omgedraaid en weer teruggebracht naar het kerkhof. Tientallen grafmonumenten op het kerkhof passen nog in de traditie van de 19^{de}-eeuwse grafkunst en vinden qua vorm en type aansluiting bij de grafmonumenten die voorkomen in de noord-oosthoek van Friesland en breder bij het soort grafmonumenten dat in Noord-Nederland vrij algemeen is. In de 20ste eeuw zijn veel nieuwe grafmonumenten geplaatst en dat gaat tot de dag van vandaag door. Sommige nieuwe grafmonumenten voegen zich snel in het karakter, andere daarentegen steken schril af en trekken de aandacht.



Afb. 1. De oude zerk uit 1658.

1.1 Geschiedenis kerkhof

Aangenomen moet worden dat er sinds er op Schiermonnikoog een kapel van een uithof van het Cisterciënzer klooster Klaarkamp stond, daarbij begraven werd. De kapel werd in 1645 tot parochiekerk verheven en het is dit kerkgebouw dat in 1715 afgebroken moest worden vanwege het overstuiven van de duinen. De kerk werd verder landinwaarts herbouwd. Volgens een uit 1762 daterende beschrijving van Sjoerd Hayes uit Oenkerk, was een gedeelte van het fundament van de oude kerk in 1762 nog zichtbaar. Hayes vervolgt zijn beschrijving dan met *'de dooden hebben zij lange jaaren op dat kerkhof begraven, die staen zoo hoog op malkander, omdat het zand daer zoo met der tyd al hooger bij op stuifde, maar nu begraven zy de dooden daer beneden op die vlakke'*. Op de vlakke werd in 1717 de kerk herbouwd. In 1760 echter moest de kerk alweer opgegeven worden en werd deze een prooi van de zee. Sjoerd Hayes beschrijft dat de banken en de

preekstoel drie dagen voor dat de zee definitief de kerk omspoelde er uit waren gehaald en *'...de dooden uit hun graven. Elk borg doe zyn eigen doden. Het is daer een gebruik als daer een sterft, dat haer naam op de kiste gezet wordt, en de andere doden die spoelden van het kerkhof af in de zee; de kisten, die zy weer krygen konden, die hebben zy aangehaald en op het land weer begraven, en van die ryke lieden, die in de kerk begraaven waren, die hebben zy by die plaats gebragt, daer de nieuwe kerk staan zal. Als die gemaakt is, dan zullen zij daer weer begraven worden; zij staan nuu zoo lang onder een afdak die daertoe gemaakt is'*.¹

In 1762 werd de nieuwe kerk gebouwd². Bij die gelegenheid zullen degenen die in de oude kerk waren begraven, herbegraven zijn in de kerk. De overige opgegraven overledenen zullen herbegraven zijn op het nieuwe kerkhof van elf bij negentien meter. Dit kerkhof telde 112 graven en lag aan de oostkant van de kerk. Bij de aanleg in 1762 moest het kerkhof worden verhoogd en omringd worden met een muur. Van die 'twee stenen klinkers' muur, in het verlengde van de noord- en zuidmuur van de kerk zijn bij opgravingen in 1971 restanten teruggevonden. Bij die opgraving is ook een trapje aan de zuidkant van de oostmuur gevonden, dat ligt in het verlengde van het Kerklaantje waarlangs de bewoners van 'Rijsbergen', naar de kerk gingen. Via het trapje en over het kerkhof konden zij dan de kortste weg nemen naar de kerk.

Het begraven was gereglementeerd. Er mochten geen palen op de graven worden gezet. (Platte) zerken waren wel toegestaan. Tussen de graven moesten 'klinkers op de kant gezet' komen. Tijdens de opgraving in 1971 zijn er inderdaad rechtopstaande steentjes om de oude graven gevonden.

In 1786 is het kerkhof uitgebreid tot de huidige omvang. Hoewel het de bedoeling geweest is om ook nu weer een muur rondom het kerkhof te maken, is dit nooit gebeurd.³ Overigens maakten de kerkvoogden in 1851, bij het verstrekken van bewijzen van eigendom van grafsteden, nog onderscheid tussen het 'oude' en 'nieuwe' kerkhof.⁴

Het kerkgebouw uit 1762 was een honderdtal jaar later zo bouwvallig dat tot afbraak werd besloten. Het huidige kerkgebouw werd op dezelfde plaats gebouwd en op 9 december 1866 ingewijd.⁵ Mogelijk liggen de in 1762 herbegravenen en de sinds die tijd begravenen (tot aan het verbod in 1829 om in kerken te begraven) nog steeds onder de huidige vloer. De begraafplaats stond tot 1875 onder het beheer van de kerkvoogden en de gemeente zorgde voor de omheining en daarvoor geplaatste hekken en betaalde het salaris van de doodgraver. Mogelijk werden ook door de gemeente in 1873 'nieuwe herkenningspaaltjes met nummers' aangebracht.

In 1875 werd de begraafplaats door de kerkelijke gemeente overgedragen aan de burgerlijke gemeente. In die tijd werd door de gemeente ook een nieuw grafregister aangelegd en bijgehouden. Bij de overdracht werd (al) vanuit de gemeenteraad vragen gesteld over *'het opvolgen in eigendom in verschillende generaties der bestaande graven'*.

¹ A. Winkler Prins, Geschiedenis en beschrijving van het eiland Schiermonnikoog (Amsterdam, 1868)

² Tresoar, Archief van de Heerlijkheid Schiermonnikoog, inv. Nr. 165

³ H. Feenstra, Opgravingen op het kerkhof, in: Dorpsbode van Schiermonnikoog 09-11-1971; Tresoar, Archief van de Heerlijkheid Schiermonnikoog, inv. Nrs 169, 171, 173, 180.

⁴ Inventaris van het archief van de gemeente Schiermonnikoog (1808) 1814-1945 (1964), inv. Nr. 1202

⁵ A. Winkler Prins, Geschiedenis en beschrijving van het eiland Schiermonnikoog (Amsterdam, 1868)

De bestaande regeling was klaarblijkelijk niet tot ieders genoegen, maar de kerkvoogdij kon bij de overdracht geen andere bepalingen maken die in strijd zouden zijn met het *'sints jaren bezeten recht van eigendom der familiegraven'*, aangezien er geen verordening omtrent de eigendom van de graven en de overgang in eigendom bestond. Ook werd de vraag gesteld of de opbrengst van de collecten bij begravenissen bij overdracht van de begraafplaats naar de burgerlijke gemeente dan ook bestemd zouden zijn voor het Burgerlijk Ambestuur. Bij de overdracht was echter niets bepaald over de opbrengst van deze collecten. Ook na overleg tussen de burgemeester en de kerkvoogdij werd daarover niets opgenomen in de (niet bewaard gebleven) overdrachtsverklaring. De overdracht van kerkelijke naar burgerlijke begraafplaats (onder invloed van bepalingen van de Begraafwet 1869) was dan wel geregeld, maar de begraafplaats kon alleen maar behouden blijven indien er een lijkenhuisje gebouwd zou worden. De Wet op de besmettelijke ziekten van 1872 bepaalde namelijk dat lichamen van overledenen aan besmettelijke ziekten uit de sterfhuizen gehaald moesten worden om opgebaard te worden in een apart lijkenhuisje. Elke begraafplaats diende vanaf 1872 te beschikken over een dergelijk lijkenhuis. In december 1875 werd door de gemeenteraad besloten tot de bouw van een lijkenhuis op aandrang van het Geneeskundig Staatstoezicht.

De aanbesteding voor de daadwerkelijke bouw van het lijkenhuis, waarvoor het Staatstoezicht als enige geschikte plaats de oostzijde van de kerk *'en niet te dicht bij de looppaden of toegangen tot de kerk'* had aangewezen, vond plaats in juni 1876. J. Gaasterland mocht het bouwen voor f 113,00.⁶



Afb. 2. Het lijkenhuisje uit 1875 achter de kerk.

Eerder al in 1867 besloot de gemeenteraad tot de aankoop van bomen om de begraafplaats en werd een hoofdhek gemaakt door timmerman W. Schaafsma. Zo kon

de gemeente in 1869 aan Gedeputeerde Staten berichten dat de begraafplaats was begrensd en afgesloten met een heg en drie hekken van twee meter hoog.⁷

Na 1875 werd in de gemeentelijke jaarverslagen voortdurend geschreven dat de toestand van de algemene begraafplaats voldoende tot goed was. Dit duurde tot in de jaren negentig van de 19^{de} eeuw. Het gemeentelijk verslag over 1893 bevat dan de volgende opmerking: *'het ware intusschen te wenschen dat de toestand der gemeentefinanciën toelieten dat buiten de kom van het dorp een nieuwe begraafplaats kon aangelegd worden'*. In de daarop volgende jaren wordt de toestand echter weer bevredigend genoemd, hoewel in het gemeenteverslag van 1896 wel wordt opgemerkt dat de nummering van de graven verbeterd kan worden *'daar de nummerpaaltjes verrot zijn en weg'*. Een nieuwe

⁶ Inventaris van het archief van de gemeente Schiermonnikoog (1808) 1814-1945 (1964), inv. Nrs. 2, 74, 683, 732, 735, 1201.

⁷ Inventaris van het archief van de gemeente Schiermonnikoog (1808) 1814-1945 (1964), inv. Nrs 2, 677.

begraafplaats buiten de kom van het dorp kwam er niet, maar wel nieuwe ijzeren hekken voor de bestaande begraafplaats in plaats van de bestaande houten.⁸



Afb. 3. Een van de hekken die eind 19de eeuw werden geplaatst.

In 1897 besluiten B en W tot een reorganisatie van de begraafplaats. Als reden wordt genoemd dat er veel ongebruikte graven zijn, waarvan de eigenaren onbekend zijn. De gemeente kan deze graven daardoor niet uitgeven. Er wordt besloten tot het doen van oproepen aan grafeigenaren in diverse kranten. De oproepen worden begin 1898 een aantal malen geplaatst. De grafbriefjes en eventuele bewijzen van erfrecht moesten in maart 1898 ingeleverd zijn. In juli 1898 zijn de zaken afgerond en laat de burgemeester in de gemeenteraadsvergadering de nieuw gemaakte kaart van de begraafplaats zien. Het blijkt dat op veel graven geen aanspraak gemaakt is. Deze komen dus voor uitgifte in aanmerking. Daarbij wordt voorgesteld dat op de nieuwe grafbriefjes op de achterzijde het oude briefje wordt opgenomen en dat op de voorzijde wordt vermeld aan wie het nieuwe briefje is uitgereikt. Tevens wordt bepaald dat overboeking van graven ter gemeentesecretarie dient te geschieden en dat daarvoor een bepaald recht verschuldigd is. Eind 1898 worden er nieuwe nummerplaatjes op de begraafplaats geplaatst. Dat verschuldigde recht werd geregeld in de eerste gemeentelijke verordening over de heffing en invordering van begrafenisrechten in 1899. De totstandkoming daarvan kostte overigens nog veel discussie. Het voorgestelde artikel over jaarlijkse onderhoudskosten werd namelijk door de gemeenteraad verworpen. In de verdere behandeling van het voorstel wees de burgemeester nog op het feit dat door het punt van te betalen kosten bij een begravenis het stelsel van het geven van fooien aan de doodgraver ten einde zou zijn. Voor deze functie werd een instructie vastgesteld.

⁸ Inventaris van het archief van de gemeente Schiermonnikoog (1808) 1814-1945 (1964), inv.nrs 732-760.



Afb. 5. Uitvaart van Wopke Fenenga, februari 1940 (Graf 18.13).



Afb. 4. Graf familie Draaijer, slachtoffer van bombardement van 8 januari 1941.

In 1902 werd besloten de oude bomen (uit 1867?) rond de begraafplaats te rooien en deze te vervangen door veertig jonge iepen.⁹

In 1935 of eerder werd de heg rond de begraafplaats gerooid. Daardoor liep de begraafplaats meer in het oog. Dat deed de begrafenisvereniging in de pen klimmen. Er werd een brief aan het gemeentebestuur gericht met de opmerking dat *'het de netheid en het plaatselijk schoon ten goede komt, en tevens aangenaam zal zijn voor degenen die er wel prijs op stellen dat de graven van hun overleden bloedverwanten er netjes uitzien, wanneer er iets gedaan zou worden om verbetering te brengen in de toestand van sommige graven en van de begraafplaats'*. Zij vroegen dan ook gaten op te vullen, bulten te egaliseren, het gras kort te houden en, indien mogelijk, enige paden aan te leggen. Ook het onderhoud van slecht onderhouden grafmonumenten diende volgens de begrafenisvereniging aangepakt te worden. Familieleden van de overledene moesten door de gemeente van de slechte onderhoudstoestand op de hoogte gebracht worden en aangespoord worden het onderhoud op zich te nemen binnen een zekere termijn. Bij het verlopen van die termijn en blijvend slecht onderhoud zou tot opruiming van de grafmonumenten overgegaan moeten worden! Opmerkelijk is dat de VVV van Schiermonnikoog vanwege de *' aantrekkelijkheid'* van het eiland met een brief aan de gemeenteraad instemde met de brief van de begrafenisvereniging. B en W van Schiermonnikoog zegden wel toe te bevorderen dat de begraafplaats opgeknapt en in goede staat zou worden gehouden, maar in de jaarvergadering van de begrafenisvereniging in 1937 werd gesteld dat er wel iets was gedaan, maar dat het bestuur nog niet tevreden was.¹⁰

In 1959 werd het lijkenhuisje, ook in gebruik als bergplaats voor de begrafenisvereniging, opgeknapt. In 1980 werd de urnenmuur gerealiseerd.¹¹

De in 1899 vastgestelde verordening werd op 7 november 1941 vervangen door een door de burgemeester vastgestelde nieuwe verordening. In 1950 werd geconcludeerd dat de burgemeester daartoe niet bevoegd was en de verordening uit 1941 werd vervangen. Deze is vervolgens weer vervangen door een nieuwe verordening in 1971. Een reorganisatie van de begraafplaats vond plaats in 1973.¹²

1.2 Karakter

Het huidige kerkhof is aan alle zijden omgeven door een forse, hoge haag van hulst. In de randen is ook nog een rij loofbomen opgenomen, behalve aan de westrand, waar alleen struiken staan. Dit deel was in het verleden dan ook vrij open.

Vandaag de dag heeft men vanaf de omringende paden en straten geen zicht op het kerkhof. Het kerkhof is van drie zijden toegankelijk via kleine poortjes. Achter deze toegangen leiden smalle klinkerpaden naar de kerkingang. Rondom de kerk zelf is een grindpad aangebracht. De verdere ruimte is geheel gevuld met grafmonumenten. Waar geen grafmonumenten staan ligt gras. Op een enkele plaats is een smal pad gevormd waar geen grafmonumenten staan.

⁹ Inventaris van het archief van de gemeente Schiermonnikoog (1808) 1814-1945 (1964), inv.nrs 7, 16, 17, 1202, 1203.

¹⁰ Inventaris van het archief van de gemeente Schiermonnikoog (1808) 1814-1945 (1964), inv.nrs 20, 455; Leeuwarder Courant 23-01-1935.

¹¹ Secretarie-archief gemeente Schiermonnikoog na 1945, dossiersnrs. 179, 237.

¹² Secretarie-archief gemeente Schiermonnikoog na 1945, dossiersnrs. 172, 831, 1040, 1468.

De begraafplaats wordt gekarakteriseerd door een variatie van oude en nieuwe grafmonumenten. Opvallend is daarbij dat de nieuwere grafmonumenten een meer kleurige indruk maken dan de oude grafmonumenten. Dat laatste heeft vooral te maken met de toepassing van andere materialen. De oudere grafmonumenten zijn overwegend van grijze hardsteen terwijl vanaf de jaren zestig steeds meer zwart graniet werd toegepast en recenter ook andere kleuren. De oudere grafmonumenten kunnen overwegend getypeerd worden als lang en smal en het toegepaste materiaal is overwegend hardsteen. De nieuwere grafmonumenten zijn veelal lager en breder en graniet is daarbij het meest toegepaste materiaal. Op den duur zal zonder ingrijpen de verticaliteit het afleggen tegen de lagere, meer horizontale grafmonumenten. De vele tientallen zerken die op de begraafplaats liggen, vallen eigenlijk pas op als men tussen de grafmonumenten zelf loopt. Deze zerken zijn voor het karakter en het beeld van ondergeschikt belang, maar geven op plaatsen waar er meerdere bij elkaar liggen wel een beeld van openheid, waardoor er meer ruimte lijkt dan er in werkelijkheid is.

Sommige details op de begraafplaats zullen de bezoeker verbazen. Zo zijn er twee graftekens met een swastika, maar ook is er een ruime variatie aan hekwerken. Aan die



Afb. 6. Er resteren nog een aantal fraaie hekwerken op de begraafplaats.

hekwerken zijn vaak glazen naamplaten bevestigd, in plaats van staande of liggende grafmonumenten. Verwijzingen naar het eiland en de activiteiten van de bewoners zijn slechts sporadisch te vinden.

Het is evident dat er een frictie ontstaat tussen oud en nieuw. Dat kan uiteindelijk het karakter aantasten. Groen speelt op de begraafplaats zelf geen rol van betekenis, maar het groen rondom de begraafplaats is wel degelijk van belang. Grafbeplanting komt slechts sporadisch voor en is in de meeste gevallen ook doorgeschoten.

1.3 Juridisch

Voor de commissie is niet alleen artikel 20 uit de verordening relevant. Met het oog op toekomstig behoud is eveneens van belang hetgeen gesteld wordt in artikel 15. In dit artikel worden een aantal uitgangspunten genoemd voor het plaatsen van een (nieuwe) grafbedekking. In lid 1 wordt gesteld dat voor het plaatsen een schriftelijke vergunning nodig is van het college en lid 2 stelt dat die aangevraagd dient te worden door de rechthebbende. Lid 3 geeft aan dat het college nadere regels kan vaststellen omtrent de wijze van aanvragen, de aard en afmetingen van de grafbedekking en de wijze van aanbrengen. In lid 4 wordt de mogelijkheid gegeven voor ontheffing van de nader vastgestelde regels, de zogenaamde afwijkingsbevoegdheid. Lid 5 geeft de gronden waarop een vergunning geweigerd kan worden:

- wanneer niet voldaan wordt aan de door hen (het college) vastgestelde nadere regels;
- indien de grafbedekking afbreuk doet aan het aanzien van de begraafplaats;
- indien de duurzaamheid van de materialen onvoldoende is;
- indien de constructie van de grafbedekking ondeugdelijk is.

Op basis van dit artikel, 3e lid zijn drie uitvoeringsbesluiten opgesteld (regels voor de graven en asbezorging, regels voor grafbedekkingen op de begraafplaats, regels voor openstelling van de begraafplaats) die voor het advies van de commissie van belang zijn. Met name de eerste twee zijn relevant.

Dit artikel geeft de commissie ruimte om in haar advies het college nadere handvaten te verschaffen om meer rekening te houden met de historische waarden. Later zal hier nog op teruggekomen worden.

1.4 Gebruik begraafplaats

Het kerkhof meet 3.250 m². De kerk beslaat daarvan 230m². Voor begraven blijft iets minder dan 3.000 m² over. Uitgaande van een grafmaat van 80 bij 200cm zou er ruimte zijn voor 1.875 graven. Er zijn echter op het kerkhof 1.292 graven want een deel van de ruimte is voor paden en een klein baarhuisje.

Niet alle graven zijn gebruikt, dan wel te gebruiken. Zo zijn er aan de westzijde ongeveer twintig graven vrijgehouden om hier historische grafbedekkingen te kunnen plaatsen. Op dit moment liggen hier vier zerken, waaronder de eerder genoemde oude zerk uit de 17de eeuw. Elders is grafruimte vrijgehouden om een pad te kunnen vormen, bijvoorbeeld ten behoeve van de urnenmuur. Deze staat in de zuid-westhoek van de begraafplaats. In deze eenvoudige urnenmuur is momenteel ruimte voor 40 urnen. Jaarlijks wordt er ongeveer één urn geplaatst. Mede vanwege het sobere karakter van de huidige muur bestaan er plannen voor vernieuwing. In het kader van behoud van karakter wordt over dit onderwerp in hoofdstuk 5 door de commissie het een en ander aangegeven over het ontwerp voor deze muur.

Het is ook mogelijk een asbus bij te zetten in een eigen graf. De begraafplaats kent volgens de huidige verordening geen algemene graven.

Jaarlijks worden er gemiddeld 17 nieuwe graven uitgegeven en er vinden gemiddeld 13 begravingen per jaar plaats. In onderstaand staatje is te zien hoeveel graven er in de afgelopen zes jaar zijn uitgegeven. Ook is in het staatje te zien hoeveel begravingen er plaatsvonden.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Uitgegeven graven	16	8	25	17	23	13
Begravingen	9	9	17	17	18	9

De administratie wordt gevoerd in PC GrafManager, een software-programma van VMG Office BV. De gegevens in de administratie zijn per graf opgenomen en zijn voor de huidige graven zo goed als up to date. Zoals in veel begraafadministraties bestaat ook hier het probleem dat een aantal rechthebbenden van eigen graven van onbepaalde duur niet meer bekend zijn. De eerste verordening conform de Wet op de lijkbezorging voor begraven op de gemeentelijke begraafplaats werd pas vastgesteld in 1992. Daarvoor bestond alleen een verordening over de heffing en invordering van begrafenisrechten en een administratie van de graven op papier. Veel van de oude gegevens zijn niet overgenomen want alleen de op dat moment geldende grafrechten en de daaronder begravenen zijn opgenomen.

Gegevens van oudere grafrechten of begravenen zijn niet in de huidige administratie opgevoerd. Voor oudere grafrechten moet dus terug gekeken worden in de oude boeken.

Bij een opname in 2006 bleek dat er administratief nog 447 graven onbezet waren¹³.

Daarvan bleken 60 graven reeds voor onbepaalde tijd uitgegeven te zijn en 128 voor bepaalde tijd, op grond van de oude verordening. Een aantal van 259 was nog vrij voor nieuwe uitgifte met die beperking dat op 85 daarvan nog grafmonumenten of hekwerken stonden. Die 85 betrof vrijgekomen graven uit het begin van de jaren zeventig. Toen is een oproep aan rechthebbenden gedaan waarvan een groot deel niet gereageerd heeft. Er is toen voor gekozen om de grafbedekkingen voorlopig te handhaven.

Het aantal graven dat jaarlijks vrijvalt is momenteel te verwaarlozen. Bij de huidige grafuitgifte en begravingen is er voldoende begraafcapaciteit voor de komende 10-15 jaar. Het toekomstige beleid zal afgestemd dienen te worden op een goede administratie en een wijze van behoud die garandeert dat de bewoners van het eiland ook een plek op hun eiland kunnen krijgen. Kader daarbij is dat getracht zal worden tevens het historische karakter in stand te houden.

¹³ In de praktijk kan het zo zijn dat er meer of minder graven beschikbaar zijn. Dat heeft te maken met het feit dat in het verleden grafbedekkingen niet altijd een goede maat hadden of zelfs niet helemaal op de juiste plek zijn gelegd. Met het groter worden van de grafmonumenten en afmetingen van de kisten levert dat een probleem op.

2. Eerste inventarisatie 't Heer en Feer

De plaatselijke cultuurhistorische vereniging 't Heer en Feer had reeds een lijst gemaakt van ongeveer 125 grafmonumenten die in aanmerking komen voor de lijst. Deze lijst bevat slechts één grafmonument van voor 1850, alle andere zijn van recentere datum. Mogelijk zijn oudere grafmonumenten geruimd, maar het is ook aannemelijk dat veel grafmonumenten destijds van hout waren of in het geheel niet geplaatst werden. In Nederland kwam de verstening van de grafmonumenten op begraafplaatsen pas in de 19^{de} eeuw goed op gang. Bij de samenstelling van de lijst is met name gelet op de betekenis en rol van de overledene voor Schiermonnikoog en is niet gekeken naar de grafmonumenten.

De commissie zelf heeft daarnaast nog eens 29 grafmonumenten geïnventariseerd die vanwege hun funeraire betekenis mogelijk op de lijst geplaatst zouden kunnen worden. Daarbij is vooral gelet op karakter en stijl van het grafmonument, materiaal en symboliek. Op de lijst van 't Heer en Feer staan daarnaast ook al een groot aantal grafmonumenten die om die redenen van belang zijn. Verder worden alle hekwerken op de begraafplaats van belang geacht. Dit door hun grote verscheidenheid in materiaalbewerking en vormgeving.

In totaal zijn 154 grafmonumenten geselecteerd, gelegen op ongeveer 180 graven. De staat van de grafmonumenten is over het algemeen redelijk goed te noemen (in onderstaand overzicht is in de laatste kolom de conditie van de grafmonumenten weergegeven). Van de hekwerken dient een aantal op korte termijn aangepakt te worden.

2.1 De groslijst

Hieronder is de complete lijst opgenomen zoals uit de inventarisatie naar voren is gekomen. Een waardeoordeel is met betrekking tot deze lijst nog niet uitgesproken. In de zalm-roze kleur zijn de later toegevoegde grafmonumenten weergegeven. De met lichtblauw aangeduide grafmonumenten vallen onder één gezamenlijk (familie)graf.

Graf	Overledenen	Grafbedekking	Conditie
01.08	Visser, Albert	Stèle, laag	Goed
01.13 t/m 01.20	Fam. Bernstorff	Kruis	Goed
02.12	Jonker, Drieves en Roelof	Zerk	Goed
03.04	Gitz, Pieter C., M.W. Mellema en J.J.G. Reudink	Stèle	Goed
03.07	Teerdstra, Bauke en Jacob	Stèle	Goed
03.08	Teerdstra, Jan IJjes	Stèle	Goed
03.09	Teerdstra, IJje en Jan IJje	Stèle	Goed
04.07	Kerstholt, Hermannus	Kruis	Goed
05.05	<i>A.C. Visser en Joh. Visser-Stachouwer</i>	geen	
05.11	Teensma, Jeppe	Stèle	Goed
07.07	Wielema, Thomas	Zerk op roef	Goed
08.02	Zeilinga, Teunis	Stèle	Goed
08.05	Hundlingius, Geertina Tjakkea	Tekstplaat op hek	Goed
08.06	Hundlingius, H.W.	Tekstplaat op hek	Goed
08.07	<i>Hundlingius, Teunis Vanhof</i>	Hek, geen steen	Goed

Graf	Overledenen	Grafbedekking	Conditie
08.08	geen,	Hek, geen steen	Goed
08.09	Borst-Zeilinga, E.A.	Zerk	Gescheurd
09.02	Zeilinga, Engelina	Stèle	Vuil
09.03	Zeilinga, H. Abr.	Zerk	Gescheurd
09.12	Smink, Pieter	Stèle	Goed
10.09	Visser, Jilke J.	Tekstplaat op hek	Redelijk
10.10	Visser, Imktje J.	Tekstplaat op hek	Redelijk
10.11	Visser, J.J.	Stèle	Goed
10.12	Buwalda, Antje E.	Stèle	Goed
12.05	Boven, Hendrik W. van	Stèle, laag	Goed
12.10	Matroos, Renske Gerda	Stèle, laag	Goed
12.13	Karst-Matroos, Jannette K. en Ede J. Karst	Stèle	Goed
13.07	Jaski, Feije	Zerk met paaltjes	Gescheurd
13.08	Jaski, Jan Benjamins	"	"
13.11	Teensma, Jeppe Theunis	Zerk, half	Gescheurd
13.13	Ekamp, D. Tj.	Zerk, half	Goed
13.15	Hoeksma, Steintje	Zerk, half	Goed
13.16	Ekamp, Antje	Zerk, half	Goed
14.07	Dijkstra, Klaaske	Stèle	Goed
14.08	Fenenga, Klaaske	"	"
14.09	Fenenga-Dijkstra, Martje	"	"
14.11		Hekwerk	Redelijk
14.12		"	"
14.14	Dubblinga, Trijntje en Jouke C. Visser	Stèle	Goed
15.03	Dubblinga, Pietje	Stèle	Goed
16.03	Weber, Johannes	Stèle	Goed
16.08	Beekhuis, Greta Johanna	Kleine steen	Goed
17.09	Fenenga, Jacob	Stèle	Goed
18.02	Donema, Douwe H.	Zerk	Gescheurd
18.11	Fenenga, Neeltje	Stèle	Goed
18.13	Fenenga, Wopke	Stèle	Goed
18.14	Hitman, W.T.	Hekwerk	Redelijk
19.07	geen,	Tekstplaat op hek	Redelijk
19.08	Coerkamp-Teensma, Reintje	Tekstplaat op hek	"
19.12	Boer, Haaike de	Stèle	Goed
20.05	Zeilinga, Jan	Stèle	Goed
20.06	Coerkamp, Stijntje	Stèle	"
20.07	Borst, Jacoba en Jan E. Coerkamp	Stèle	Afgebroken
20.08	Coerkamp, Foppe	Stèle	Goed
20.10	Coerkamp, Jeanette Jacoba	Stèle	Afgebroken
20.15	Carst, Geert	Hekwerk	Redelijk
21.23	Visser, Foppe	Stèle	Goed
21.25	Kruisinga, Heine	Stèle	Goed
21.26	Kruisinga-Teensma, Reintje	Stèle	Goed
21.27	Teensma, Louwrens P.	Stèle	Goed
21.28	Colle, Reintje	Stèle	Goed

Graf	Overledenen	Grafbedekking	Conditie
22.13	Geest, Klaas van der		
23.14	Teensma-De Boer, Anneke	Stèle	Goed
23.16	Mellema, L	Stèle, laag	
24.01	Boer-Karst, Aukje de	Zerk	Goed
24.05	Faber, Sjoekje K.	Zerk	Vuil
24.15	Wiebes, Aukje	Stèle	Goed
24.16	Wiebes, Maarten	Stèle	Goed
24.20	Fenenga, Jan	Stèle	Goed
24.27	Bandstra, Freerk	Stèle	Redelijk
25.09	Teensma Rzn, Ruurd	Stèle	Goed
25.19	Schaafsma, Janna	Stèle	Goed
25.30	Tunteler, Melle J.	Stèle	Goed
26.02	Faber, Leendert	Stèle	Goed
26.03	Grilk, Trijntje	"	"
26.04	Schaafsma-Grilk, Pietje	Stèle	Vuil
26.05	Grilk, Louw	"	"
26.06	Grilk, Pita Louise	Stèle	Goed
26.07	Grilk, Janke	"	"
26.09	Teensma, Jeppe Pieters	Zerk	Goed
26.16	Teensma, Tijs	Stèle	Goed
26.23	Teensma, Jeppe	Stèle	Goed
26.27	Dijk, Anne van	Stèle	Goed
27.01	Jaarsma, Meinsina	Stèle	Goed
27.02	Jaarsma, Femke	Stèle	Goed
27.10	Dobbenga, Trijntje	Stèle	Goed
27.12	Teensma, Eltje	Stèle	Goed
27.14	Teensma, Eise	Stèle	Goed
27.15	Visser, Willem Hindrik	Stèle	Goed
27.17	Dijk, Willem	Stèle	Goed
28.16	Karst, Jan Eises	Zerk	Gescheurd
28.18	Teensma, Louise P., P.J.L. Teensma , Theunke Kuiper en W.J. Karst	Samengesteld	Goed
28.26	Wiersma, Janneke Jans	Zerk	Gescheurd
29.01	Baudet, Herman	Stèle met hek	Slecht
29.04	Fokkes, Frederika	Stèle met hek	Slecht
29.09	Draaijer, Meinsina	Stèle	Goed
29.10	Carst, Wietske	"	"
29.11	Draaijer, Catharina Louisa	"	"
29.15	Karst, Eise Jans	Stèle	Goed
29.17	Huijsman, Johanna	Zerk	Goed
29.21 tm 26	fam. Van de Worm	diverse	Gerenoveerd
29.29	Eikendal, Jacob en Renze Visser	Stèle	Goed
30.17	Teensma, Grietje	Stèle	Vuil
31.04	Mewe, J.W., Rink Teensma , I.A. Mewe-Teensma en Ytje Wiebes-Teensma	Stèle	Goed
31.11	Dol, Grietje	Stèle	Goed
31.20	Dobbenga, Rink	Stèle	Goed

Graf	Overledenen	Grafbedekking	Conditie
32.08	Schut, Jacob Pieters	Stèle	Goed
32.09	Visser, Douwe Tjeerd	Stèle	Goed
33.11	Blok, Cornelis	Stèle	Goed
33.12	Blok, Lambertha	Stèle	Goed
33.19	Visser, Jan Livius	Stèle	Goed
34.21	Bon, Jeane van	Stèle	Goed
34.22	Elshout, A. van den	Stèle	Goed
35.02	Dobbenga, Eldert	Stèle	Goed
35.04	Onnes, G. en Ambr. Dobbenga	Stèle	Goed
36.20	Wiersma, Lambertha	Stèle	Goed
37.14	Visser, Cornelis Riekert	Stèle	Vuil
38.07	Teensma, Pieter Jeppe	Stèle	Goed
40.10	Faber, Klaaske	Stèle	Goed
40.12	Faber, Klaas Leendert	Stèle	Goed
41.01	Visser, Tjeerdje	Stèle	Goed
41.05	Mellema, Theunis L.	Stèle	Goed
41.06	Orré, Fenna	Stèle	Goed
41.07	Teensma, Eize	Stèle	Goed
41.08	Teensma, Enne T.	Stèle	Goed
41.10	Teensma, Pieter T.	Stèle, laag	Slecht
41.16	Teensma, Ruurd Pzn.	Stèle	Goed
42.01	Visser, Trijntje	Stèle	Goed
42.02	Visser, Douwe	Stèle	Goed
42.16	Kroon, Klaaske Janna en Otto Postmus	Stèle	Goed
42.22	Karst, Feije	Stèle	Goed
43.11	Karst, Aant Sijtze	Stèle	Goed
43.12	Karst, Martha en Grietje Kruisinga	Stèle	"
43.13	Kruizinga, Grietje L.	Stèle	"
43.17	Boer, Thomas de	Zerk	Gescheurd
44.03	Boersma, Akke	Stèle	Goed
44.13	Coolen, D.J.	Stèle	Goed
44.15	Visser, Boukje Tjerks	Stèle	Goed
44.18	Witteveen, Renske	Stèle	Goed
44.19	Carst, Gerrit Willem	Stèle, laag	Goed
45.04	Schevel, Marijke	Stèle	Goed
45.11	Berg, Hendrik Willem v.d. en J. v.d. Berg Zeilinga	Stèle	Goed
45.11	Ham, J.C. (urn)	urn	Goed
46.04	Wielema, Jacoba	Stèle	Goed
46.14	Wielema, Tjeerd en Fr. Lootsman-Wielema	Zerk	Goed
46.16	Wielema, Trijntje en Teunis Loodsma	Zerk	Goed
46.18	Eringa, Grietje	Stèle, laag	Redelijk
47.01	Fokkes, Daniël	Zerk, half	Scheur
47.02	Fokkes, Remke	Zerk	Goed
47.04	Fokkes, Sjoektje	Zerk, half	Slecht
48.09	Quack, C.G.M.	Zerk	Goed
48.11	Warners, J.W.F.	Stèle	Goed

Graf	Overledenen	Grafbedekking	Conditie
49.07	Karst, Jellina en J. Eise Hellings	Stèle	Goed
50.16	Visser, Lourens	Stèle met deksteen	Goed
51.02	Dubblinga R.M.	Stèle	Goed
51.04	Dubblinga, Ambrosius	Stèle	Vuil
51.11	Scheepstra, Liepke	Stèle met deksteen	Goed
52.02	Jaski, Thomas	Stèle	Goed
52.04	Jaski, Teunis	Stèle	Goed
52.18	Posthumus, Leendert H.	Stèle	Goed
53.01	geen,	geen	
53.02	Visser, Jan Eltjes	Stèle	Goed
53.03	Teensma, Ida Klazina en nagedachtenis zoon Ambr. Visser	Stèle	Goed
53.04	Hoekstra, Elisabeth en nagedachtenis man Ambr. Visser	Stèle	Goed
53.15	Visser, Derk T.	Stèle	Redelijk
53.19	Bax, Hendrik	Stèle	Goed
54.09	Donraadt, Wilhelm Chr.	Stèle	Goed
54.16	Visser, Klaas	Stèle	Goed
55.04	Dijkstra, Paulus	Stèle, laag	Redelijk
55.05	Dijkstra, Willem	Stèle	Goed
56.15	Waning, G.M.W.F. van	Stèle	Goed
Hist.hoek 1	Fam. Steffens	Zerk	Gescheurd
Hist.hoek 2	Fam. Steffens	Zerk	Gescheurd
Hist.hoek 3	Fam. Steffens	Zerk	Gescheurd
Hist.hoek 4	Cornelis, Gertie (van het oude dorp)	Zerk	Gescheurd

	Grafmonumenten met speciaal karakter
	Samengevoegde monumenten

3. Te hanteren criteria

Een van de opdrachten van de commissie is het ontwikkelen van criteria waaraan graven c.q. grafmonumenten dienen te voldoen om in aanmerking te komen voor plaatsing op de lijst zoals bedoeld in artikel 20 van de verordening. Voor het samenstellen van de criteria is gebruik gemaakt van het boekje Begraafplaatsen als cultuurbezit, dat in 2003 is uitgegeven door vereniging De Terebinth, de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen en de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten).

De verordening onderscheidt in artikel 20 feitelijk twee belangrijke onderdelen: graven waar een belangrijk persoon is begraven en grafmonumenten die een opvallende kwaliteit hebben. Voor de eerste gelden feitelijk alleen genealogische overwegingen. Op basis van de persoonsgegevens en de betekenis van die persoon bij leven, wordt een overweging gemaakt. Alle andere criteria hebben betrekking op de grafmonumenten. In sommige gevallen, vallen deze samen.

De criteria in het kort:

- genealogische betekenis van de begravenen
- ouderdom grafmonument
- materiaalgebruik en hantering
- vormgeving van het monument
- bijzondere symboliek
- passend in karakter
- technische staat
- kan aan de hand van het grafmonument een verhaal over Schiermonnikoog verteld worden?

De criteria worden hieronder nader verklaard en uitgewerkt.

- Genealogische betekenis van de begravenen

Om op grond van dit criterium op de lijst te kunnen worden geplaatst dienen de volgende richtlijnen:

- overledene moet minimaal dertig jaar geleden overleden zijn (voor 1978), of;
- de overledene moet publicaties van enig belang op zijn naam hebben of er is over hem/haar gepubliceerd, of;
- het moet gaan om een overledene die bij leven openbare functies bekleedde die van betekenis was voor de gemeenschap. Maatgevend is bijvoorbeeld duur van de functie, vernoeming van de persoon in straatnaam of naam van openbaar gebouw, of;
- persoon moet over een zekere lokale status beschikken, bijvoorbeeld door het uitgeoefende beroep of de bekendheid die de persoon bij leven genoot en die nu nog als zodanig wordt herinnerd.

De criteria sluiten aan op de termijnen die ook in de verordening genoemd worden. Verder dient de termijn om een besluit louter op emotionele gronden uit te sluiten. Louter het feit dat iemand een lintje heeft ontvangen is dus geen reden om de persoon op de lijst te plaatsen.

Voor het maken van keuzes op basis van de bovengenoemde criteria heeft 't Heer en Feer de volgens haar belangrijke personen in categorieën geplaatst. Die categorie is, indien van toepassing, ook opgenomen in de lijst.

De zeven categorieën:

- v1 bijzondere gevallen
- v2 slachtoffers Tweede Wereldoorlog
- v3 weduwen van elders overledenen
- v4 schrijvers, dichters, lokale figuren
- v5 notabelen
- v6 zeilvaart
- v7 stoomvaart

Bij de categorieën v2 en v3 is meer gelet op de verhalende omstandigheden, terwijl bij de andere categorieën echt gekeken is naar het belang van de overledene zelf.

- Ouderdom grafmonument

Niet alle grafmonumenten komen zondermeer in aanmerking. Er wordt ook een ouderdomsgrens aangehouden. Dit om enige afstand te creëren tussen hedendaagse grafcultuur en datgene wat waarde heeft. Criteria die elders worden aangehouden variëren van geen tot 50 jaar. Op Schiermonnikoog wordt gekozen voor dertig jaar. Dit sluit aan bij de termijnen die in de verordening worden genoemd. Aangaande grafmonumenten of personen waarvan al direct bij plaatsing duidelijk is dat zij ooit zo'n status krijgen kan in de administratie een aantekening gemaakt worden. Aan een dergelijke aantekening kunnen verder geen rechten op verplichtingen toegekend worden.

- Materiaalgebruik en hantering

Bijzondere materialen zijn met name materialen die niet vaak worden gebruikt voor grafmonumenten, zoals zandsteen, marmer of metaal (hekwerken). De hantering gaat over de wijze waarop bijvoorbeeld het grafmonument technisch bewerkt is. Dus het gebruik van een bijzonder materiaal met een slechte afwerking zal minder snel in aanmerking komen dan een goed verwerkt materiaal. In dit geval geldt dat extra gelet moet worden op afwijkende materialen met de vraag of ze daadwerkelijk bijzonder genoeg zijn.

- Vormgeving van het monument

De vormgeving van een individueel grafmonument kan van doorslaggevende betekenis zijn, bijvoorbeeld vanwege het feit dat het typologisch zeldzaam is. Voor dit criterium dient aansluiting gevonden te worden bij hetgeen in paragraaf 1.2 is beschreven over het karakter van de begraafplaats.

- Bijzondere symboliek

Symbolen op grafmonumenten zijn er in veel variaties. Persoonlijke symboliek of een samenvoeging van verschillende betekenissen kan een dusdanig symbool opleveren dat er sprake is van een bijzonder symbool. Sommige symbolen hebben een zwaar beladen betekenis. Door deze juist te behouden kan het symbool in de juiste context worden geplaatst. Voor dit criterium wordt gekeken naar de algemene deler, maar ook naar de uitzonderlijke symbolen.

- Passend in karakter

Hier wordt feitelijk niet gekeken naar de intrinsieke waarde van het grafmonument, maar naar de collectieve waarde, wederom in aansluiting op paragraaf 1.2.

- Technische staat

Niet van doorslaggevend betekenis maar wel belangrijk is de staat van het grafmonument. Wanneer bijvoorbeeld het monument onherstelbaar kapot is, houdt dat een andere waardering in dan wanneer het monument gaaf is. Dit criterium speelt pas een rol wanneer de technische staat goed is. Dat houdt in dat te slechte grafmonumenten niet opgenomen worden.

Verder vereist dit punt een nadere uitwerking voor het toekomstig beleid.

- Kan aan de hand van het grafmonument een verhaal over Schiermonnikoog verteld worden?

Dit punt speelt een rol waar aan de hand van het grafmonument bijvoorbeeld een verhaal verteld kan worden over het eiland en zijn geschiedenis. Dat kan zijn vanwege de aanhang van Krishnamurti en de Theosofische Vereniging die zich op het eiland manifesteerde, maar zeker ook de verwijzingen naar de scheepvaart en visserij of de eigendomsverhoudingen van het eiland.

3.1 Waardering van de criteria

Niet elk criterium legt evenveel gewicht in de schaal. Genealogie en monumentale waarde vormen feitelijk de twee hoofdcategorieën voor beoordeling. In deze paragraaf wordt ingegaan op de waardering van de criteria en hun gewicht in de afweging. In eerste instantie wordt achter de geselecteerde grafmonumenten bij elk van de items een kruisje gezet. Hoe meer kruisjes een grafmonument scoort des te groter de kans dat deze opgenomen wordt op de lijst. Aan genealogie en monumentale waarden (materiaalgebruik en hantering en vormgeving) wordt een hogere waardering gegeven dan de andere criteria, terwijl bijvoorbeeld een criterium als ouderdom een hard gegeven is.

3.2 Voorlichting aan bevolking

Om rekening te kunnen houden met de wensen van rechthebbenden en inwoners van Schiermonnikoog is op 13 februari 2008 een voorlichtingsavond belegd. Gedurende die avond is nader ingegaan op de plannen voor de begraafplaats en het doel van de inventarisatie en het streven van de gemeente. In deze bijeenkomst is door de burgemeester een korte inleiding gehouden en heeft hij verteld over de plannen van de gemeente. De funerair deskundige Leon Bok heeft daarna een presentatie gehouden waarin ondermeer algemene zaken over lijkbezorging aan de orde kwamen en meer specifiek is ingegaan op de situatie op Schiermonnikoog. De werkzaamheden van de commissie zijn toegelicht en aan de hand van voorbeelden is weergegeven wat het doel is. Na een pauze werden circa 30 vragen gesteld door de ongeveer 80 aanwezigen. De vragen zijn opgenomen in bijlage 1.

In de toekomst is het ondermeer de bedoeling betere voorlichting te geven aangaande de begraafplaats, maar om deze ook historisch te belichten op een website.

4. Voor te dragen grafmonumenten

De uiteindelijk voor te dragen grafmonumenten komen grotendeels uit de eerste lijst van 't Heer en Feer. Die lijst is langs de criteria gehouden die de commissie vastgesteld heeft. Daarbij vielen in ieder geval al een 20-tal grafmonumenten af vanwege het leeftijds criterium. Ook bleken enkele grafmonumenten niet meer aanwezig of bestond onduidelijkheid over hun status.

Op grond van de criteria is besloten nagenoeg alle grafmonumenten met 3 of meer punten voor te dragen, met enkele uitzonderingen. Monumenten die in slechte staat verkeerden, zijn nog eens nader bekeken. Uiteindelijk draagt de commissie van de 154 grafmonumenten er 89 voor om op de lijst te plaatsen. Doordat enkele grafmonumenten over meerdere graven zijn geplaatst, gaat het in totaal om iets meer dan 103 graven.

Daartussen bevinden zich veel grafmonumenten die passen in het historische karakter of zodanig vormgegeven zijn dat ze behouden zouden moeten blijven.

Voorts is de commissie van mening dat alle nog resterende hekwerken op de begraafplaats behouden zouden moeten blijven. Een aantal van die hekken behoeven niet per se op de huidige plaats bewaard te blijven (indien het graf vervallen is) maar kunnen elders op de begraafplaats geplaatst worden.

Hieronder is de uiteindelijk lijst opgenomen.

Graf	Overledenen	Grafbedekking	Conditie
01.13 t/m 1.20 02.13 t/m 2.16	Fam. Bernstorff	Kruis	Goed
03.07	Teerdstra, Bauke en Jacob	Stèle	Goed
04.07	Kerstholt, Hermannus	Kruis	Goed
08.02	Zeilinga, Teunis	Stèle	Goed
08.05	Hundlingius, Geertina Tjakkea	Tekstplaat op hek	Goed
08.06	Hundlingius, H.W.	Tekstplaat op hek	Goed
08.07	<i>Hundlingius, Teunis Vanhof</i>	Hek, geen steen	Goed
08.08	geen,	Hek, geen steen	Goed
08.09	Borst-Zeilinga, E.A.	Zerk	Gescheurd
09.02	Zeilinga, Engelina	Stèle	Vuil
10.09	Visser, Jilke J.	Tekstplaat op hek	Redelijk
10.10	Visser, Imktje J.	Tekstplaat op hek	Redelijk
10.11	Visser, J.J.	Stèle	Goed
10.12	Buwalda, Antje E.	Stèle	Goed
12.05	Boven, Hendrik W. van	Stèle, laag	Goed
12.10	Matroos, Renske Gerda	Stèle, laag	Goed
13.07	Jaski, Feije	Zerk met paaltjes	Gescheurd
13.08	Jaski, Jan Benjamins	"	"
13.15	Hoeksma, Steintje	Zerk, half	Goed
14.11	geen	Hekwerk	Redelijk
14.12	geen	"	"
14.14	Dubblinga, Trijntje en Jouke C. Visser	Stèle	Goed
15.03	Dubblinga, Pietje	Stèle	Goed
18.02	Donema, Douwe H.	Zerk	Gescheurd
18.11	Fenenga, Neeltje	Stèle	Goed

Graf	Overledenen	Grafbedekking	Conditie
18.13	Fenenga, Wopke	Stèle	Goed
18.14	Hitman, W.T.	Hekwerk	Redelijk
19.07	geen	Tekstplaat op hek	Redelijk
19.08	Coerkamp-Teensma, Reintje	Tekstplaat op hek	"
19.12	Boer, Haaïke de	Stèle	Goed
20.05	Zeilinga, Jan	Stèle	Goed
20.06	Coerkamp, Stijntje	Stèle	"
20.07	Borst, Jacoba en Jan E. Coerkamp	Stèle	Afgebroken
20.08	Coerkamp, Foppe	Stèle	Goed
20.10	Coerkamp, Jeanette Jacoba	Stèle	Afgebroken
20.15	Carst, Geert	Hekwerk	Redelijk
21.26	Kruisinga-Teensma, Reintje	Stèle	Goed
21.27	Teensma, Louwrens P.	Stèle	Goed
21.28	Colle, Reintje	Stèle	Goed
24.01	Boer-Karst, Aukje de	Zerk	Goed
24.16	Wiebes, Maarten	Stèle	Goed
25.09	Teensma Rzn, Ruurd	Stèle	Goed
25.19	Schaafsma, Janna	Stèle	Goed
25.30	Tunteler, Melle J.	Stèle	Goed
26.02	Faber, Leendert	Stèle	Goed
26.03	Grilk, Trijntje	"	"
26.04	Schaafsma-Grilk, Pietje	Stèle	Vuil
26.05	Grilk, Louw	"	"
26.09	Teensma, Jeppe Pieters	Zerk	Goed
26.23	Teensma, Jeppe	Stèle	Goed
26.27	Dijk, Anne van	Stèle	Goed
27.01	Jaarsma, Meinsina	Stèle	Goed
27.02	Jaarsma, Femke	Stèle	Goed
27.10	Dobbenga, Trijntje	Stèle	Goed
27.17	Dijk, Willem	Stèle	Goed
28.16	Karst, Jan Eises	Zerk	Gescheurd
28.18	Teensma, Louise P., P.J.L. Teensma , Theunke Kuiper en W.J. Karst	Samengesteld	Goed
28.26	Wiersma, Janneke Jans	Zerk	Gescheurd
29.09	Draijer, Meinsina	Stèle	Goed
29.10	Carst, Wietske	"	"
29.11	Draaijer, Catharina Louisa	"	"
29.15	Karst, Eise Jans	Stèle	Goed
29.17	Huijsman, Johanna	Zerk	Goed
29.21 t/m 26	fam. Van de Worm	diverse	Gerenuveerd
30.17	Teensma, Grietje	Stèle	Vuil
31.11	Dol, Grietje	Stèle	Goed
31.20	Dobbenga, Rink	Stèle	Goed
32.08	Schut, Jacob Pieters	Stèle	Goed
32.09	Visser, Douwe Tjeerd	Stèle	Goed
33.19	Visser, Jan Livius	Stèle	Goed
37.14	Visser, Cornelis Riekert	Stèle	Vuil

Graf	Overledenen	Grafbedekking	Conditie
38.07	Teensma, Pieter Jeppe	Stèle	Goed
40.10	Faber, Klaaske	Stèle	Goed
40.12	Faber, Klaas Leendert	Stèle	Goed
41.05	Mellema, Theunis L.	Stèle	Goed
41.06	Orré, Fenna	Stèle	Goed
41.07	Teensma, Eize	Stèle	Goed
41.08	Teensma, Enne T.	Stèle	Goed
41.10	Teensma, Pieter T.	Stèle, laag	Slecht
41.16	Teensma, Ruurd Pzn.	Stèle	Goed
44.15	Visser, Boukje Tjerks	Stèle	Goed
44.18	Witteveen, Renske	Stèle	Goed
44.19	Carst, Gerrit Willem	Stèle, laag	Goed
45.11	Berg, Hendrik Willem v.d. en J. v.d. Berg Zeilinga	Stèle	Goed
46.04	Wielema, Jacoba	Stèle	Goed
46.16	Wielema, Trijntje	Zerk	Goed
46.18	Eringa, Grietje	Stèle, laag	Redelijk
48.09	Quack, C.G.M.	Zerk	Goed
48.11	Warners, J.W.F.	Stèle	Goed
51.02	Dubblinga R.M.	Stèle	Goed
51.04	Dubblinga, Ambrosius	Stèle	Vuil
53.02	Visser, Jan Eltjes	Stèle	Goed
53.03	Teensma, Ida Klazina en nagedachtenis zoon Ambr. Visser	Stèle	Goed
53.04	Hoekstra, Elisabeth en nagedachtenis man Ambr. Visser	Stèle	Goed
53.15	Visser, Derk T.	Stèle	Redelijk
54.16	Visser, Klaas	Stèle	Goed
55.04	Dijkstra, Paulus	Stèle, laag	Redelijk
56.15	Waning, G.M.W.F. van	Stèle	Goed
Hist.hoek 1	Fam. Steffens	Zerk	Gescheurd
Hist.hoek 2	Fam. Steffens	Zerk	Gescheurd
Hist.hoek 3	Fam. Steffens	Zerk	Gescheurd
Hist.hoek 4	Cornelis, Gertie (van het oude dorp)	Zerk	Gescheurd
	Grafmonumenten met speciaal karakter		
	Samengevoegde monumenten		

Een complete lijst met alle criteria is onder bijlage 2 bijgevoegd. Alle foto's van de grafmonumenten die voorgedragen worden, zijn onder bijlage 3 opgenomen.

5. Punten voor beleidskader

Na vaststelling van de lijst, is het belangrijk ook een kader vast te leggen voor de wijze waarop deze grafmonumenten behouden dienen te blijven. Het doel van dit behoud is ondermeer om ankerpunten te creëren voor de wijze waarop nieuwe grafmonumenten worden geplaatst. Dit punt is weer gericht op behoud van het karakter van de begraafplaats, zoals omschreven in § 1.2. Met het oog op dat karakter wordt in dit hoofdstuk ook nader ingegaan op de plannen voor een nieuwe urnenmuur op de begraafplaats.

Voor het opstellen van een juist beleidskader voor behoud van grafmonumenten dient allereerst een onderscheid gemaakt te worden tussen grafmonumenten waarvan nog rechthebbenden bestaan en grafmonumenten waarvan de rechten vervallen zijn.

5.1 Grafmonumenten op graf waarop nog rechten rusten

Rechthebbenden zijn conform de laatste verordening verantwoordelijk voor het onderhoud en herstel van het grafmonument. In hoeverre dat voor afgesloten rechten uit het verleden geldt, is niet duidelijk omdat niet zeker is wat voor 1992, toen de eerste verordening tot stand kwam, de gewoonte was. In principe is een verordening alleen geldig voor rechthebbenden van onder de verordening afgesloten rechten. Voor 1992 was er dus sprake van gewoonterecht. Aangenomen mag worden dat ook in het verleden het onderhoud van het grafmonument bij de rechthebbende heeft gelegen.

Bij aanwijzing van een grafmonument of een restauratie dient de rechthebbende in ieder geval geïnformeerd en geraadpleegd te worden betreffende hun eigen inbreng en hun wensen. Het kan namelijk zo zijn dat de rechthebbende geen herstel of behoud wenst (dit alles wel binnen de grenzen zoals gesteld in de wet). Met dergelijke wensen dient terdege rekening gehouden te worden.

Artikel 28, lid 4-7 uit de Wet op de lijkbezorging voorziet in het geval dat het graf in kennelijke staat van verwaarlozing verkeert. Dat is in de verordening in artikel 18, lid 2 ook nog eens expliciet opgenomen. De gemeente kan in die gevallen het grafmonument verwijderen, maar niet nadat de rechthebbende daarvan in kennis is gesteld. Blijft die in gebreke dan volgen maatregelen.

Wanneer van de rechthebbende geen adres meer bekend is, dient een oproep op het grafmonument en bij de ingang van de begraafplaats aangeplakt te worden, met het oog op herstel van het graf. Indien de rechthebbende zich niet binnen de gestelde termijn meldt, kan het graf terugvallen aan de gemeente, mits rekening wordt gehouden met de termijn van dertig jaar na de laatste begraafing in het graf.

5.2 Grafmonumenten op graf waarop geen rechten meer rusten

In de toekomst zou het zo moeten zijn dat wanneer afstand gedaan wordt van een graf, het grafmonument eerst getoetst wordt aan de eerder vastgelegde criteria. Hierna kan dan besloten worden het grafmonument voor te dragen voor de lijst van te behouden grafmonumenten, dan wel het monument te verwijderen. Het fotograferen van al deze grafmonumenten is zondermeer aan te raden, bijvoorbeeld met het oog op mogelijke vergissingen in de administratie.

Het behoud kan op die wijze onderdeel worden van het dagelijkse beheer. Hiermee kan handen en voeten gegeven worden aan het artikel in de verordening waarbij B & W een lijst bij kunnen houden van graven met een historische betekenis of waarvan de grafbedekking een opvallende kwaliteit heeft. Die grafmonumenten kunnen in het kader van de beheerverordening beschermd worden en dus behouden.

5.3 Verdere bescherming

De gemeente Schiermonnikoog kent een aantal monumenten die van rijkswege zijn aangewezen op grond van de Monumentenwet 1988. Een gemeentelijke monumentenverordening heeft de gemeente echter niet. Kerk en het kerkhof zijn op geen enkele wijze beschermd. Daarmee geeft de verordening het enige houvast voor toekomstig behoud en beleid ten aanzien van historische grafmonumenten.

5.4 Indien geruimd moet worden

Vandaag de dag is het ruimen van graven vastgelegd in de Wet op de lijkbezorging en zeker niet onethisch. Het is daarbij wel belangrijk om in acht te nemen hoe geruimd wordt. Er zijn verschillende manieren:

- grootschalig ruimen waarbij de stoffelijke resten elders op de begraafplaats in een nieuw graf of knekelput worden bijgezet;
- ruimen per graf waarbij de stoffelijke resten telkens in een verzamelgraf of knekelput worden bijgezet;
- schudden van een graf waarbij de stoffelijke resten onderin het graf opnieuw worden begraven.

Door de laatste methode van herverdeling toe te passen, blijven de stoffelijke resten op de plaats waar ze ooit begraven zijn. De locatie ervan is vastgelegd in de begraafplaats-administratie. Er wordt op die manier extra ruimte geschapen in het graf waardoor meer familieleden op die plek begraven kunnen worden. Bij het opnieuw begraven in een bestaand graf bestaat de mogelijkheid, zoals op de begraafplaats al eens is gedaan, dat bijzondere grafmonumenten hergebruikt worden.

5.5 Urnenmuur

De huidige urnenmuur dient vervangen te worden. Dat heeft te maken met het feit dat de huidige muur al bijna dertig jaar oud is en bovendien er slecht uitziet. De eisen die destijds aan een dergelijk object werden gesteld waren anders dan vandaag de dag. In de werkgroep is ondermeer



Afb. 7. Oud grafmonument bij een nieuwer graf.

gesproken over de locatie en de uitwerking van een nieuw ontwerp. Qua locatie is ondermeer gesproken over de achterzijde van de kerk. Gezien echter het feit dat de huidige plek reeds jaren als zodanig in gebruik is, lijkt het beter deze te handhaven.



Afb. 8. De huidige urnenmuur.

Voorgesteld is om de huidige muur af te breken en een nieuwe op te trekken. De urnenmuur zal worden opgetrokken in een baksteen die gelijkenis vertoont met die van de kerk. De ruimte tussen de nissen zal extra ruim worden genomen en ook onder de nis is ruimte voor het plaatsen van voorwerpen. Door de nieuwe muur in een hoek te plaatsen en er een dak boven te plaatsen, wordt een intieme plek gecreëerd. Door hier ook een bankje bij te plaatsen, kan tegemoet gekomen worden aan de wensen die er op dat gebied al lang bestaan. De capaciteit zal iets vergroot worden teneinde voor de toekomst voldoende ruimte te hebben.

Aan de rechthebbenden die al een nis hebben zal een vervangende nis worden geboden, onder dezelfde voorwaarden.

6. Conclusie en aanbevelingen

De bedoeling van de Commissie Funerair Erfgoed was een lijst samen te stellen van waardevolle grafmonumenten op het kerkhof van Schiermonnikoog. Daartoe is een groslijst samengesteld van in aanmerking komende grafmonumenten. Vervolgens is een aantal criteria opgesteld aan de hand waarvan de groslijst doorgenomen is. Criteria als ouderdom van het grafmonument en de datum van overlijden waren daarbij doorslaggevend.

Moeilijker was het om op grond van de criteria te kijken naar de betekenis van de personen. Toch is uiteindelijk aan de hand van de criteria een redelijk objectieve keuze gemaakt is. De commissie beseft dat er altijd verhalen te vertellen blijven en dat iedere persoon die met zich mee draagt. De commissie beseft echter ook dat de prioriteit van haar opdracht ligt bij het in stand houden van de begraafplaats als zodanig...

Wanneer er bezwaar mocht ontstaan tegen de aanwijzing dan kan teruggevallen worden op dit rapport.

6.1 Aanbevelingen

Door de vaststelling van de lijst ex artikel 20 van de verordening op het beheer en gebruik van de gemeentelijke begraafplaats, wordt aan de daarop voorkomende graven en grafmonumenten de status van funerair erfgoed toegekend. Dit roept voor de rechthebbenden op deze graven naast de reeds bestaande verplichting tot onderhoud een instandhoudings-verplichting in het leven.

Dit hoeft niet te betekenen dat daarmee deze graven gesloten worden verklaard en dus niet voor verder gebruik beschikbaar zijn of kunnen komen. In de praktijk komt het regelmatig voor dat dergelijke graven nadat de wettelijke rusttermijn is verstreken, worden geroerd en opnieuw worden uitgegeven, bijvoorbeeld met de verplichting dat het gedenkteken in stand wordt gehouden. Wordt in een dergelijk graf dan opnieuw begraven dan kan op het graf bijvoorbeeld een passend nieuw gedenkteken worden bijgeplaatst.

Omdat het in het geval van het Schiermonnikoogse kerkhof om een 'levende' begraafplaats gaat met beperkte ruimte, verdient het in dit kader aanbeveling beleid te ontwikkelen hoe in voorkomend geval te handelen. Dit beleid dient er toe om geen uitzonderingssituaties te creëren en bovenal om te voorkomen dat waardevolle, karakteristieke grafmonumenten zomaar verdwijnen.

Behoud en onderhoud van historische graven vraagt om deskundige begeleiding. In de praktijk is het voorgekomen dat grafmonumenten als gevolg van ondeskundig uitgevoerd onderhoud hun waardevolle karakter hebben verloren of op z'n minst daar sterk op hebben ingeleverd. Aanbevolen wordt om in dit kader het personeel dat het kerkhof beheert, een opleiding te laten volgen waardoor zij in staat worden gesteld met de door hen verworven kennis het onderhoudswerk aan grafmonumenten op meer adequate wijze uit te voeren dan wel te begeleiden. Wanneer onderhoudswerk wordt, of gaat worden uitgevoerd, door vrijwilligers wordt aanbevolen ook hen te faciliteren middels het aanbieden van een opleiding c.q een juiste begeleiding.

Daar waar momenteel sprake is van achterstallig onderhoud wordt aanbevolen middelen beschikbaar te stellen voor het initiëren van de uitvoer van achterstallig onderhoud en mogelijk ook restauratiewerkzaamheden. Het verdient in dit kader aanbeveling dat de gemeente als houder van de begraafplaats daarin het voortouw neemt en een start maakt

met het uitvoeren van onderhouds- en restauratiewerkzaamheden aan de grafmonumenten die in het verleden teruggevallen zijn aan de gemeente.

Vanwege de toegenomen belangstelling voor het cultuurhistorisch erfgoed waarvan het funerair erfgoed deel uitmaakt, is het belangrijk dat op een eigentijdse wijze dit erfgoed voor het publiek toegankelijk wordt gemaakt.

Naast het kunnen bezoeken van de begraafplaats verdient het aanbeveling aan de gemeentelijke website zo mogelijk een sub-site toe te voegen waarop de gegevens van de begraafplaats op een gebruiksvriendelijke wijze worden gepresenteerd en deze zodanig in te richten dat daarop door rechthebbenden op de graven en door nagelaten betrekkingen, de vereniging 't Heer en Feer aanvullende informatie kan worden geplaatst over de op het kerkhof begraven personen.

Gezien het voorgaande wil de commissie ook nog een kleine aanbeveling doen inzake informatie op het kerkhof zelf. Middels een niet te opvallend informatiebord kan aan de bezoekers medegedeeld worden wat zij hier zien en hoe dat tot stand is gebracht.

7. Literatuur en bronnen

7.1 Literatuur

- Attema, Y en L. Bok; Begraafplaatsen als cultuurbezit. Met inventarisatiehandleiding, Den Haag 2003

7.2 Bronnen

- Inventaris van het archief van de gemeente Schiermonnikoog (1808) 1814-1945 (1964)
- Leeuwarder Courant
- Secretarie-archief gemeente Schiermonnikoog na 1945
- Verordening op het beheer en het gebruik van de gemeentelijke begraafplaats, Schiermonnikoog 2007. Vastgesteld op 11 september 2007.
- Fotomateriaal, beschikbaar gesteld door Vereniging 't Heer en Feer.

7.3 Foto- en archiefmateriaal

Foto's en overige afbeeldingen zijn van de hand van Leon Bok, behalve daar waar anders vermeld.

Bijlage 1 – gestelde vragen op voorlichtingsavond

1. Dhr. H. de Vries:

Dhr. Bok heeft gesproken over voorkomende hakenkruizen of swastika's op bepaalde grafstenen. Het swastikateken is echter niet gelijk aan het hakenkruis van de Nazi's. Deze laatste is namelijk ten opzichte van het oorspronkelijke swastikateken gekanteld. Op de grafstenen komen dus swastikatekens voor, die niet verward mogen worden met de hakenkruizen van de Nazi's.

- Aan de hand van een voorbeeld wordt door de heer Bok het een en ander duidelijk gemaakt.

2. Dhr. B. Hooghuis:

Is van mening dat het swastikateken een occult teken is en toch verbonden met het Naziregime en zou daarom van openbare terreinen verwijderd moeten worden.

- Anderen delen deze mening niet.

3. Dhr. D. Kool:

Er is gesproken over grafrechten voor 20 en 10 jaar. Geldt dit ook voor de urnenmuur?

- Er komt een bevestigend antwoord met de toevoeging dat de huidige capaciteit (40 urnen) uitgebreid gaat worden.

4. Dhr. W.J. Groendijk

Vraagt naar de plaats van de nieuwe urnenmuur.

- Burgemeester Swart antwoordt dat deze komt op de plaats van de huidige. Er is wel gekeken naar andere plaatsen, maar de huidige is toch de beste. Gedachten gaan nu uit naar een muur gemetseld in dezelfde baksteen als de kerk met éénvormige gedenkstenen en plaatsen om zaken als bloemen of iets dergelijks neer te zetten.

5. Mw. E. Zandt

Naar aan leiding van de opmerkingen in de presentatie over hekwerken rond graven wordt gevraagd naar restauratiemogelijkheden.

- Dhr. Bok verstrekt gegevens van bedrijven die in deze werkzaamheden gespecialiseerd zijn.

6. Dhr. H. Kobes

Vraagt naar de uitwerking van de regeling indien er geen familie meer is die rechten op graven kunnen overnemen c.q. verlengen.

- Er wordt verwezen naar artikel 12 van de vastgestelde gemeentelijke verordening en er wordt gewezen op het bestaan van de Stichting Grafzorg die in opdracht kan optreden indien er geen nabestaanden zijn.

7. Dhr. B. Hooghuis

Vertelt dat hij heeft gezien dat er enkele malen weinig piëteitsvol is omgegaan met beenderen tijdens het graven van een graf en vraagt zich tegelijkertijd af waarom er geen begraafplaats wordt aangelegd buiten het dorp.

- Burgemeester Swart stelt in de eerste plaats dat hij zeker weet dat de medewerkers van de buitendienst zeer zorgvuldig te werk gaan bij dit moeilijke werk.

Voor wat betreft een begraafplaats buiten het dorp geeft hij aan dat die discussie er wel is geweest, maar dat de aanwezigheid van een 'levendige' begraafplaats in het dorp, zoals de inleider ook al heeft gezegd, een groot goed is.

8. Dhr. A.J. Maris

Vraagt naar de rechten en plichten bij het onderhoud van grafbedekkingen en wat er gebeurt bij het niet aanwijzen als monument.

- Er wordt gesteld dat ingevolge de verordening de grafbedekkingen eigendom zijn van de gemeente, maar dat het onderhoud daarvan berust bij de rechthebbenden. Bij verwaarlozing heeft de gemeente het recht de grafbedekkingen te verwijderen. Indien nu een grafbedekking niet wordt aangewezen als monument en de rechten van het graf vallen terug naar de gemeente, behoort de gemeente de nabestaanden te vragen naar hun bedoelingen met de grafbedekking.

9. Dhr. J. Visser

Wanneer gaat de reorganisatie in?

- Burgemeester Swart antwoordt dat bij de vorige reorganisatie in 1973 graven terug zijn gegaan naar de gemeente, maar dat de gemeente niets heeft gedaan ten opzichte van monumentale grafbedekkingen. Hij stelt dat nu alle acties in zorgvuldig overleg zullen gaan met de nabestaanden. Op korte termijn wordt invulling gegeven aan hetgeen wat is vastgesteld.

10. Mw. C. Boersma

Vraagt of de commissie ook adviseert of schrijft over het karakter en soort grafbedekkingen op Schiermonnikoog.

- De commissie doet dat inderdaad.

11. Dhr. W.J. Groendijk

Vraagt naar plaatsing van banken op de begraafplaats zoals op Vredenhof.

- Burgemeester Swart zegt dat dit wordt meegenomen in de plannen.

12. Dhr. J. Visser

Er wordt gesproken over exploitatie van de begraafplaats. Betekent dit dat de kosten terugverdiend moeten worden?

- Burgemeester Swart antwoordt dat dit niet het geval is en dat er altijd geld van de gemeente bij moet.

13. Dhr. M. Kok

Kan een niet-inwoner van Schiermonnikoog, maar wel een jarenlange trouwe gast van het eiland hier begraven worden.

- Volgens de verordening is dit niet mogelijk.

14. Mw. M. Hoekstra

Vraagt of de huidige grafnummering blijft bestaan.

- Dat is nog een punt van onderzoek.

15. Mw. C. Boersma

Vraagt naar het bewaren van grafbedekkingen, die als monument zijn aangewezen, maar waarvan de grafrechten terug gevallen zijn naar de gemeente.

- Volgens de commissie zijn er twee mogelijkheden. Graf en grafmonument zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en het monument blijft dus staan. In andere gevallen kan het monument ergens anders op de begraafplaats geplaatst worden.

16. Mw. C. Bouman

Waarom niet termijnen van 30 en 20 jaar in plaats van de bestaande termijnen van 20 en 10 jaar voor respectievelijk grafrecht en verlenging?

- Deze termijnen zijn ontstaan om zo meer grip te krijgen op het beheer van de begraafplaats en de ruimte die nodig is om te kunnen blijven begraven. Bij langere termijnen kan gemakkelijker de situatie ontstaan dat niet meer bekend is bij wie de grafrechten berusten.

17. Dhr. B. Hooghuis

Vraagt naar de toestand in de grond bij een eeuwigdurend graf.

- De heer Bok antwoordt dat dit geheel afhangt van de soort grond waarin het graf zich bevindt.

18. Dhr. H. Kobes

Wijst op de grafnummers die de plaats van het graf aangeven.

19. Mw. A. Faber

Vraagt naar de rechten op begraven van kinderen van inwoners van Schiermonnikoog en naar haar rechten op graven die ongeveer 35 jaar geleden 'gekocht' zijn.

- Voor het eerste deel van de vraag wordt verwezen naar de verordening en voor vragen over grafrechten in specifieke gevallen, wordt gesteld dat die het best beantwoordt kunnen worden in het gemeentehuis door mw. Frijters.

20. Dhr. A.J. Maris

Vraagt of het uiteindelijke rapport van de commissie ook in een soortgelijke bijeenkomst gepresenteerd of besproken wordt.

- Burgemeester Swart geeft aan dat het rapport naar de gemeenteraad gaat en daarmee gepubliceerd gaat worden, maar hoe het rapport terug gekoppeld wordt met de inwoners nog een open vraag is.

21. Dhr. H. de Vries

Constateert dat er geen vertegenwoordiger van de begrafenisvereniging in de commissie zitting heeft, terwijl daar wel om gevraagd is, zeker ten aanzien van praktische zaken.

- Burgemeester Swart verwijst naar gegeven antwoorden in de raadsvergadering en stelt dat bij de uitvoering van plannen de begrafenisvereniging zeker betrokken kan worden.

22. Dhr. E. Bakker

Constateert dat de huidige paaltjes op de begraafplaats soms letterlijk een struikelblok vormen.

- Burgemeester Swart vindt dit een inrichtingskwestie waar deze commissie zich niet mee bezig houdt.

23. Dhr. H. Kobes

Bevestigt de aanwezigheid van paaltjes als struikelblok.

24. Mw. C. Boersma

Moet je zelf de termijnen van rechten op een graf in de gaten houden ten behoeve van verlenging of attendeert de gemeente de rechthebbenden hierop.

- Mw. Frijters antwoordt dat volgens de verordening de rechthebbenden dit zelf moeten doen, maar uit oogpunt van klantvriendelijkheid/serviceverlening de gemeente de rechthebbenden een herinnering stuurt. Belangrijke voorwaarde daarvoor is wel dat de gemeente moet weten wie de rechthebbende is en dat het actuele adres bekend is.

25. Dhr. H. Abma

Adviseert iedereen aan in aanvulling op het voorgaande om de daarvoor beschikbare formulieren in te vullen en door te geven aan de gemeente.

26. Dhr. P.J. Teensma

Het is bekend dat de oproepen aan de rechthebbenden om zich te melden bij de reorganisatie in begin 70'er jaren niet iedereen heeft bereikt. Hoeveel zijn er? En is de administratie verder op orde?

- Mw. Frijters antwoordt dat van drie rechthebbenden van huurgraven de adresgegevens nog niet achterhaald zijn. Voor het overige is de huidige administratie volledig en up-to-date.

27. Dhr. H. Kobes

Zegt dat er geen water komt uit de kraan aan de kerk.

- Er wordt gemeld dat deze kraan 's winters afgesloten wordt om bevriezing te voorkomen.

28. Dhr. H. Dubblinga

Wijst de commissie op een archeologische opgraving in 1971 door de provinciaal archeoloog Elzinga waarbij een stukje ringmuur van het kerkhof werd blootgelegd, een trap in de oostelijke ringmuur, mogelijk gebruikt door de Stachouwers in hun pad naar de kerk, en de mogelijke aanwezigheid van een grafkelder.

29. Mw. C. Boersma

Vraagt welke gegevens meegenomen moeten worden naar het gemeentehuis bij eventuele vragen omtrent rechten en verlenging.

- Mw. Frijters antwoordt dat bij voorkeur al het bewijsmateriaal dat rechten kan aantonen meegenomen moet worden.

30. Dhr. E. Bakker

Vraagt of uitgezocht kan worden waar een familielid begraven is.

- Zowel dhr. Jongsma als mw. Frijters kunnen dit uitzoeken. Dhr. Jongsma voegt toe dat gegevens over begravenen vanaf 1873 gevonden kunnen worden.

Bijlage 2 – overzicht van aan te wijzen grafmonumenten

Nr.	Graf	Overledenen	HF	Geneal.	> 30 jr	materiaal	vormgev.	symboliek	karakter	staat	Verhaal	tot.	Grafsoort	Grafbedekking	Conditie
1	01.13 t/m 01.20 02.13 t/m 2.16	Fam. Bernstorff	v5	1	ja	1	1	1	1	Goed	1	6	Kind	Kruis	Goed
2	03.07	Teerdstra, Bauke en Jacob	v1	1	ja	1	1	1	1	Goed	0	5	Kind	Stèle	Goed
3	04.07	Kerstholt, Hermannus	v1	0	ja	1	1	1	0	Goed	0	3	Volwassen	Kruis	Goed
4	08.02	Zeilinga, Teunis	v6	1	ja	0	1	1	1	Goed	0	4	Volwassen	Stèle	Goed
5	08.05	Hundlingius, Geertina Tjakkea		0	ja	1	1	0	1	Goed	0	3	Algemeen graf	Tekstplaat op hek	Goed
	08.06	Hundlingius, H.W.	v5	1	ja	1	1	0	1	Goed	0	4	Algemeen graf	Tekstplaat op hek	Goed
	08.07	<i>Hundlingius, Teunis Vanhof</i>	v6	0	ja	1	1	0	1	Goed	0	3	Algemeen graf	Hek, geen steen	Goed
	08.08	geen,		0	?	1	1	0	1	Goed	0	3	Algemeen graf	Hek, geen steen	Goed
6	08.09	Borst-Zeilinga, E.A.	v3	0	ja	1	1	1	0	Matig	1	4	Algemeen graf	Zerk	Gescheurd
7	09.02	Zeilinga, Engelina	v3	0	ja	1	1	0	0	Matig	1	3	Volwassen	Stèle	Vuil
8	10.09	Visser, Jilke J.		0	ja	1	1	0	0	Matig	0	2	Volwassen	Tekstplaat op hek	Redelijk
	10.10	Visser, Imktje J.		0	ja	1	1	0	0	Matig	0	2	Volwassen	Tekstplaat op hek	Redelijk
	10.11	Visser, J.J.		0	ja	1	1	1	1	Matig	0	4	Volwassen	Stèle	Goed
	10.12	Buwalda, Antje E.		0	ja	1	1	1	1	Matig	0	4	Volwassen	Stèle	Goed
9	12.05	Boven, Hendrik W. van	v5	1	ja	1	0	0	0	Goed	1	3	Volwassen	Stèle, laag	Goed
10	12.10	Matroos, Renske Gerda	v2	0	ja	1	0	0	0	Goed	1	2	Volwassen	Stèle, laag	Goed
11	13.07	Jaski, Feije		0	ja	1	1	0	1	Matig	0	3	Volwassen	Zerk met paaltjes	Gescheurd
	13.08	Jaski, Jan Benjamins	v6	0	ja	1	1	0	1	"	0	3	Volwassen	"	"
12	13.15	Hoeksma, Steintje		0	ja	0	1	1	1	Goed	0	3	Algemeen graf	Zerk, half	Goed
13	14.11	geen		0	ja	1	1	0	1	Matig	0	3	Algemeen graf	Hekwerk	Redelijk
	14.12	geen		0	ja	1	1	0	1	Matig	0	3	Algemeen graf	"	"
14	14.14	Dubblinga, Trijntje en Jouke C. Visser		0	ja	1	1	1	1	Goed	1	5	Algemeen graf	Stèle	Goed
15	15.03	Dubblinga, Pietje	v3	0	ja	0	0	0	0	Goed	1	1	Volwassen	Stèle	Goed
16	18.02	Donema, Douwe H.	v6	1	ja	0	0	0	1	Slecht	1	3	Volwassen	Zerk	Gescheurd
17	18.11	Fenenga, Neeltje		0	ja	0	0	1	1	Goed	1	3	Volwassen	Stèle	Goed
18	18.13	Fenenga, Wopke	v4	1	ja	1	1	0	0	Goed	0	3	Volwassen	Stèle	Goed
19	18.14	Hitman, W.T.		0	ja	1	1	0	1	Matig	0	3	Volwassen	Hekwerk	Redelijk
20	19.07	geen		0	ja	1	1	0	1	Matig	0	3	Algemeen graf	Tekstplaat op hek	Redelijk
	19.08	Coerkamp-Teensma, Reintje		0	ja	1	1	0	1	Matig	0	3	Volwassen	Tekstplaat op hek	"
21	19.12	Boer, Haaïke de	v6	1	ja	1	1	0	1	Goed	0	4	Volwassen	Stèle	Goed
22	20.05	Zeilinga, Jan	v7	1	ja	0	0	1	1	Goed	0	3	Algemeen graf	Stèle	Goed

Nr.	Graf	Overledenen	HF	Geneal.	> 30 jr	materiaal	vormgev.	symboliek	karakter	staat	Verhaal	tot.	Grafsoort	Grafbedekking	Conditie
	20.06	Coerkamp, Stijntje		0	ja					Goed		3	Algemeen graf	Stèle	"
23	20.07	Borst, Jacoba en Jan E. Coerkamp	v6	1	ja	1	1	1	1	Matig	0	5	Algemeen graf	Stèle	Afgebroken
24	20.08	Coerkamp, Foppe	v5/v6	0	ja	1	1	0	1	Goed	0	3	Volwassen	Stèle	Goed
25	20.10	Coerkamp, Jeanette Jacoba		0	ja	0	1	1	1	Matig	0	3	Volwassen	Stèle	Afgebroken
26	20.15	Carst, Geert		0	ja	1	1	0	1	Matig	0	3	Volwassen	Hekwerk	Redelijk
27	21.26	Kruisinga-Teensma, Reintje	v3	0	ja	0	0	1	1	Goed	1	3	Volwassen	Stèle	Goed
28	21.27	Teensma, Louwrens P.	v6	1	ja	0	1	1	1	Goed	0	4	Volwassen	Stèle	Goed
29	21.28	Colle, Reintje		0	ja	0	1	1	1	Goed	0	3	Volwassen	Stèle	Goed
30	24.01	Boer-Karst, Aukje de		0	ja	0	1	1	1	Matig	0	3	Algemeen graf	Zerk	Goed
31	24.16	Wiebes, Maarten	v6	1	ja	0	1	0	1	Goed	0	3	Volwassen	Stèle	Goed
32	25.09	Teensma Rzn, Ruurd	v2	0	ja	0	1	1	1	Goed	1	4	Volwassen	Stèle	Goed
33	25.19	Schaafsma, Janna	v2	0	ja	0	1	1	1	Goed	1	4	Volwassen	Stèle	Goed
34	25.30	Tunteler, Melle J.	v5	1	ja	0	1	1	1	Goed	0	4	Algemeen graf	Stèle	Goed
35	26.02	Faber, Leendert	v7	1	ja	0	0	0	0	Goed	1	2	Volwassen	Stèle	Goed
	26.03	Grilk, Trijntje	v2	0	ja	0	0	0	0	Goed	1	1	Volwassen	"	"
36	26.04	Schaafsma-Grilk, Pietje		0	ja	1	1	0	1	Goed	0	3	Volwassen	Stèle	Vuil
	26.05	Grilk, Louw	v7	1	ja	1	1	0	1	"	0	4	Volwassen	"	"
37	26.09	Teensma, Jeppe Pieters	v6	1	ja	0	1	1	1	Goed	0	4	Algemeen graf	Zerk	Goed
38	26.23	Teensma, Jeppe	v7	1	ja	0	1	1	1	Goed	0	4	Volwassen	Stèle	Goed
39	26.27	Dijk, Anne van	v2	0	ja	0	1	1	1	Goed	1	4	Volwassen	Stèle	Goed
40	27.01	Jaarsma, Meinsina	v2/v3	0	ja	0	0	0	0	Goed	1	1	Volwassen	Stèle	Goed
41	27.02	Jaarsma, Femke	v3	0	ja	0	1	1	1	Goed	1	4	Volwassen	Stèle	Goed
42	27.10	Dobbenga, Trijntje	v3	0	ja	0	1	1	1	Goed	1	4	Volwassen	Stèle	Goed
43	27.17	Dijk, Willem	v5	1	ja	1	1	1	1	Goed	1	6	Volwassen	Stèle	Goed
44	28.16	Karst, Jan Eises	v6	0	ja	1	1	1	1	Matig	0	4	Volwassen	Zerk	Gescheurd
		Teensma, Louise P., P.J.L. Teensma , Theunke Kuiper en W.J. Karst	v3/v6	1	ja	0	0	0	0	Goed	1	2	Volwassen	Samengesteld	Goed
45	28.18														
46	28.26	Wiersma, Janneke Jans	v6	1	ja	1	0	0	1	Matig	0	3	Volwassen	Zerk	Gescheurd
47	29.09	Draijer, Meinsina	v2	0	ja	0	1	1	0	Goed	1	3	Volwassen	Stèle	Goed
	29.10	Carst, Wietske	v2	0	ja	0	1	1	0	"	1	3	Volwassen	"	"
	29.11	Draaijer, Catharina Louisa	v2	0	ja	0	1	1	0	"	1	3	Volwassen	"	"
48	29.15	Karst, Eise Jans	v6	0	ja	0	1	1	1	Goed	0	3	Volwassen	Stèle	Goed
49	29.17	Huijsman, Johanna		0	ja	0	1	1	1	Goed	0	3		Zerk	Goed

Nr.	Graf	Overledenen	HF	Geneal.	> 30 jr	materiaal	vormgev.	symboliek	karakter	staat	Verhaal	tot.	Grafsoort	Grafbedekking	Conditie
50	29.21 t/m 26	fam. Van de Worm	v5	1	ja	1	1	1	1	Goed	1	6	Volwassen	diverse	Gerenuveerd
51	30.17	Teensma, Grietje		0	ja	0	1	1	1	Goed	0	3	Volwassen	Stèle	Vuil
52	31.11	Dol, Grietje		0	ja	0	1	1	1	Goed	0	3	Volwassen	Stèle	Goed
53	31.20	Dobbenga, Rink	v6	1	ja	0	1	1	1	Goed	0	4	Volwassen	Stèle	Goed
54	32.08	Schut, Jacob Pieters		0	ja	0	1	1	1	Goed	0	3	Volwassen	Stèle	Goed
55	32.09	Visser, Douwe Tjeerd		1	?	0	0	0	0	Goed	1	2	Volwassen	Stèle	Goed
56	33.19	Visser, Jan Livius		0	ja	0	0	0	1	Goed	1	2	Volwassen	Stèle	Goed
57	37.14	Visser, Cornelis Riekert	v4	1	ja	0	1	0	1	Goed	1	4	Volwassen	Stèle	Vuil
58	38.07	Teensma, Pieter Jeppe	v6	1	ja	1	1	1	1	Goed	0	5	Volwassen	Stèle	Goed
59	40.10	Faber, Klaaske	v3	0	ja	1	1	1	1	Goed	1	5	Volwassen	Stèle	Goed
60	40.12	Faber, Klaas Leendert		0	ja	1	1	1	1	Goed	0	4	Volwassen	Stèle	Goed
61	41.05	Mellema, Theunis L.	v5	1	ja	1	1	1	0	Goed	1	5	Volwassen	Stèle	Goed
62	41.06	Orré, Fenna		0	ja	1	1	1	0	Goed	1	4		Stèle	Goed
63	41.07	Teensma, Eize	v7	1	ja	0	0	0	0	Goed	1	2	Volwassen	Stèle	Goed
64	41.08	Teensma, Enne T.	v6	1	ja	1	1	1	1	Goed	0	5	Volwassen	Stèle	Goed
65	41.10	Teensma, Pieter T.	v6	1	ja	1	1	0	0	Slecht	1	4	Volwassen	Stèle, laag	Slecht
66	41.16	Teensma, Ruurd Pzn.	v7	1	ja	0	1	1	1	Goed	0	4	Volwassen	Stèle	Goed
67	44.15	Visser, Boukje Tjerks	v3	0	ja	1	0	1	1	Goed	1	4	Volwassen	Stèle	Goed
68	44.18	Witteveen, Renske		0	ja	1	0	1	1	Goed	0	3	Volwassen	Stèle	Goed
69	44.19	Carst, Gerrit Willem	v6	1	ja	1	1	0	0	Goed	0	3	Volwassen	Stèle, laag	Goed
70	45.11	Berg, Hendrik Willem v.d. en J. v.d. Berg Zeilinga	v2/v5	1	ja	0	1	1	1	Goed	1	5	Volwassen	Stèle	Goed
71	46.04	Wielema, Jacoba	v3	0	ja	0	1	1	1	Goed	0	3	Volwassen	Stèle	Goed
72	46.16	Wielema, Trijntje		0	ja	1	1	0	1	Goed	1	4	Volwassen	Zerk	Goed
73	46.18	Eringa, Grietje		0	ja	1	1	0	0	Matig	0	2	Volwassen	Stèle, laag	Redelijk
74	48.09	Quack, C.G.M.	v5	0	ja	1	1	1	1	Goed	0	4	Volwassen	Zerk	Goed
75	48.11	Warners, J.W.F.	v1/v5	0	ja	1	1	1	1	Goed	1	5	Volwassen	Stèle	Goed
76	51.02	Dubblinga R.M.	v4	1	ja	0	0	1	0	Goed	1	3		Stèle	Goed
77	51.04	Dubblinga, Ambrosius		0	ja	1	1	1	1	Matig	1	5	Volwassen	Stèle	Vuil
78	53.02	Visser, Jan Eltjes	v7	1	ja	0	1	0	1	Goed	0	3	Volwassen	Stèle	Goed
79	53.03	Teensma, Ida Klazina en nagedachtenis zoon Ambr. Visser		0	ja	0	1	1	0	Goed	1	3	Volwassen	Stèle	Goed
80	53.04	Hoekstra, Elisabeth en nagedachtenis man Ambr. Visser	v3	0	ja	0	0	1	1	Goed	1	3	Volwassen	Stèle	Goed

Nr.	Graf	Overledenen	HF	Geneal.	> 30 jr	materiaal	vormgev.	symboliek	karakter	staat	Verhaal	tot.	Grafsoort	Grafbedekking	Conditie
81	53.15	Visser, Derk T.	v6	1	ja	0	1	1	1	Matig	0	4	Volwassen	Stèle	Redelijk
82	54.16	Visser, Klaas	v5	1	ja	0	1	0	0	Goed	1	3	Volwassen	Stèle	Goed
83	55.04	Dijkstra, Paulus		0	ja	1	1	0	0	Matig	1	3	Volwassen	Stèle, laag	Redelijk
84	56.15	Waning, G.M.W.F. van	v4	1	ja	0	0	1	0	Goed	1	3	Volwassen	Stèle	Goed
85	Hist.hoek 1	Fam. Steffens		0	ja	1	1	1	1	Matig	1	5	Algemeen graf	Zerk	Gescheurd
86	Hist.hoek 2	Fam. Steffens		0	ja	1	1	1	1	Matig	1	5	Algemeen graf	Zerk	Gescheurd
87	Hist.hoek 3	Fam. Steffens		0	ja	1	1	1	1	Matig	1	5	Algemeen graf	Zerk	Gescheurd
88	Hist.hoek 4	Cornelis, Gertie (van het oude dorp)	v5	0	ja	1	1	1	1	Matig	1	5	Algemeen graf	Zerk	Gescheurd

Bijlage 3 – foto's van aan te wijzen grafmonumenten



01.13 Bernstorff



02.13



02.14



02.15



03.07



04.07



08.02 Teunis Zeilinga



08.05 F.T. Hundlingius



08.06 H.W. Hundlingius



08.07 en 08.08



08.09 E.A. Borst-Zeilinga



09.02 Engelina Zeilinga



10.09 en 10.08 Jilke J. en Imktje J. Visser



10.11 J.J. Visser



10.12 Antje E. Buwalda



12.05 Hendrik W. van Boven



12.10 Gerda Matroos



13.07 en 13.08 Feije en Jan B. Jaski



13.15 Steintje Hoeksma



14.11 en 12 hekwerk



14.14 Trijnte Dubblinga en Jouke C. Visser



14.14b



15.03 Pietje Dubblinga



18.02 Douwe H. Donema



18.11 Neeltje Fenenga



18.13 Wopke Fenenga



18.14 hekwerk



19.7 en 8 Reintje Teensma



19.12 Haaike de Boer



20.05 en 06 Jan Zeilinga en Stijntje Coerkamp



20.07 Jacoba Borst



20.08 Foppe Coerkamp



20.10 Jeanette Coerkamp



20.15 Geert Carst



21.26 Reintje Kruisinga-Teensma



21.27 Louwrens P. Teensma



21.28 Reintje Colle



24.01 Aukje de Boer-Karst



24.16 Maarten Wiebes



25.09 Ruurd Teensma



25.19 Janna Schaafsma



25.30 M.J. Tunteler



26.02 en 26.03 Leendert Faber en Trijntje Griik



26.04 en 05 Schaafsma-Griik



26.09 Jeppe Pieters Teensma



26.23 Jeppe Teensma



26.27 Anne van Dijk



27.01 Meinsina Jaarsma



27.02 Fernke Jaarsma



27.10 Trijntje Dobbinga



27.17 Willem Dijk



28.16 Jan E. Karst



28.18 P.J.L. Teensma



28.26 Janke Wiersma



29.09 - 11 Meinsina Draijer



29.15 Eise Jans Karst



29.17 Johanna Huijsman



29.21 t.m 26 fam Van de Worm



30.17 Grietje Teensma



31.11 Grietje Dol



31.20 Rink Dobbenga



32.08 Jacob Schut



32.09 Douwe Visser



33.19 Jan Livius Visser



37.14 Cornelis R. Visser



38.07 Pieter Jeppe Teensma



40.10 Klaas Faber



40.12 Klaas Leendert Faber



41.05 Theunis L. Mellema



41.06 Fenna Orré



41.07 Eize Teensma



41.08 Enne T. Teensma



41.10 Pieter T. Teensma



41.16 Ruurd P. Teensma



44.15 Boukje Visser



44.18 Renske Witteveen



44.19 Gerrit Willem Carst



45.11 H.W. v.d. Berg



46.04 Jacoba Wielema



46.16 Tjintje Wielema



46.18 Grietje Eeringa



48.09 C.G.M. Quack



48.11 J.W.F. Warners



51.02 Rink Dubblinga



51.04 Ambrosius Dubblinga



53.02 Jan Eltjes Visser



53.03 Ida Klazina Teensma



53.04 Elisabeth Hoekstra



53.15 D.T. Visser



54.16 Klaas Visser



55.04 Paulus Dijkstra



56.15 G.M.W.F. van Waning



Hist hoek 1



Hist hoek 2



Hist hoek 3



Hist hoek 4